

Kalenderfaste gudstjenestedage før reformationen

Missale Slesvicense 1486 og Missale Lundense 1514

Forord

I de senmiddelalderlige missaler findes der først i bogen en kalender med en fortegnelse over alle de kalenderfaste gudstjenestedage, som man plejede at fejre i det pågældende stift. Kalenderen omfatter helgendagene, men også jul og helligtrekonger m.m. . I kalenderen er der en side for hver måned med diverse kalenderoplysninger. I hovedtræk er kalenderne ens, men der er forskelle fra stift til stift. I den efterfølgende sammenlignende opstilling har jeg valgt to danske missaler fra tiden forud for reformationen. Det første missale blev trykt i 1486 og gengav de liturgiske traditioner i Slesvig stift, mens det andet blev trykt i 1514 og gengav traditionen i Lund stift. Til sammenligning med kalenderen i de to senmiddelalderlige danske missaler har jeg i første spalte anført en liste over de kalenderfaste gudstjenestedage i evangelie-listen fra Würzburger-håndskriftet. Denne liste afspejler forholdene i Rom i 600-tallet.

Den første spalte bygger på min egen artikel om evangelie-listen i Würzburger-håndskriftet. Den er udgivet i internettidsskriftet *Patristik*: »In illo tempore. Evangelieperikoper og kirkeår i Rom i 600-tallet« (<https://patristik.dk/Patristik21.pdf>). Her er der som bilag trykt en oversigt over kirkeår og evangelie-perikoper ifølge evangelie-listen fra Würzburg (s. 29-36). Grundlaget for denne oversigt er G. Morins udgave fra 1911 af evangelie-listen. Udgiven findes i *Revue bénédictine* nr. 28, s. 296-330. I efterfølgende oversigt er kun anført navnene på de kalenderfaste gudstjenester, og de er indplaceret under den relevante dato i kalenderen.

Som grundlag for teksten i spalte nr. 2 med kalenderen fra *Missale Slesvicense 1486* har jeg brugt pdf-kopier af Det Kongelige Biblioteks to eksemplarer af det bogtrykte missale fra 1486. Fra kalenderen er kun anført de kalenderfaste gudstjenester, og de er indplaceret under den relevante dato i kalenderen. Jeg har tilstræbt at anføre navnene på gudstjenestedagene i tæt overensstemmelse med den oprindelige ordlyd og stavemåde. Nogle af dagene er i missalets kalender fremhævet med rødt. I min oversigt er det markeret med en stjerne.

Som grundlag for teksten i spalte nr. 3 har jeg primært brugt en faksimileudgave af *Missale Lundense 1514*: »Missale Lundense av år 1514. Faksimiledition med efterskrift och register av Bengt Strömberg«, Malmø 1946. Også her har jeg tilstræbt at anføre navnene på gudstjenestedagene i tæt overensstemmelse med den originale ordlyd og stavemåde. I et vist omfang har jeg dog opløst forkortelser. Også her er nogle af dagene fremhævet i kalenderen med rødt, hvad jeg har markeret med en stjerne.

De fleste af dagene i den oldkirkelige liste er bevaret i den senmiddelalderlige kalender, men der er også i tidens løb blevet tilføjet en del helgendage og andre kalenderfaste gudstjenestedage. De to danske senmiddelalderlige missaler afviger – som det kan ses af oversigten – ikke meget fra hinanden, men der er forskelle.

Missalernes første hoveddel (*proprium de tempore*) indeholder primært tekster til alle kirkeårets søndage og almindelige hverdage. Søndagene og de almindelige hverdage er ikke kalenderfaste og indgår derfor ikke i efterfølgende oversigt over de kalenderfaste gudstjenestedage. Missalernes første hoveddel indeholder desuden tekster til de kalenderfaste gudstjenestedage, der falder i perioden fra 24. december til 6. januar. Denne del begynder med første søndag i advent og slutter med sidste søndag efter trinitatis.

Teksterne til langt de fleste af de kalenderfaste gudstjenestedage skal findes i missalernes tredje hoveddel med helgendage og andre kalenderfaste gudstjenestedage (*proprium de sanctis*). Denne del begynder med Andreas' dag den 30. november og slutter med Katarinas dag den 25. november.

Holger Villadsen, marts 2024

JANUAR

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg, Rom 600-tallet</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1	In octobas domini	★ Circumscisio domini	★ Circumscisio domini. officium
2		Octaua sancti stephani	Octaua sancti stephani
3		Octaua sancti Iohannis	Octaua sancti iohannis euangeliste
4		Octaua innocentum	Octaua sanctorum innocentium
5	In vigilia de theophania	Vigilia	Vigilia. officium
6	In teophania	★ Epiphania domini	★ Epiphania domini. officium
7		Kanuti ducis & martiris	★ Kanuti ducis & mar. officium
8-12			
13		Octaua epiphanie	Octaua epiphanie
14	Die natale sci. Felicis in Pincis [Felix]	Felicis in pincis	Felicis in pincis. officium
15			
16	Die natale sci. Marcelli	Marcelli pape	Marcelli pape & martyris. officium
17		Anthonii confessoris	
18	Die natale scæ. Priscæ	Prisce virginis	Prisce virginis. officium
19			
20	Die natale sci. Sebastiani [+ Fabian]	Fabiani & sebastiani	Fabiani & sebastiani martyrum. offi.
21	Die natale scæ. Agnæ de pas. [Agnes de passione]	Agnetis virginis	Agnetis virginis. officium.
22	Die natale sci. Vincenti	Vincentii martiris	Vincentij martyris. officium.
23-24			
25		★ Conuersio Pauli apostoli	★ Conversatio sancti pauli. officium
26-27			
28	Die scæ. Agnæ de nat. [Agnes de natiuitate]	Octaua Agnetis	Octaua agnetis. officium
29-31			

FEBRUAR

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1			Brigide virginis. officium
2		★ Purificatio Marie	★ Purificatio beate marie virginis. offi.
3		★ Ansharii confessoris & Blasii	★ Ansgarij episcopi. offi. Blasij episcopi & mar. memoria.
4			
5	Die natale scæ. Agathæ	Agathe virginis	Agathe virginis & martyris. officium.
6		Dorothee virginis	Dorothee virginis. officium.
7			
8			
9		Appollonie virginis	
10			Scolastice virginis. officium.
11			
12			
13			
14	Die natale sci. Valentini	Valentini martiris	Valentini martiris. officium.
15			
16			Iuliane virginis. officium
17			
18			
19			
20			
21			
22		★ Cathedra petri apostoli	Cathedra sancti petri apostoli
23		Vigilia	Vigilia officium
24		★ Mathie apostoli	★ Mathie apostoli. officium.
25			
26			
27			
28			

MARTS

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
I			
2			
3			
4		Lucii pape & maartiris	Lucij pape et martyris. officium.
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12		★ Gregorii pape & confessoris	Gregorij pape & confessoris. offi.
13			
14			
15			
16			
17		Gertrudis virginis	Gertrudis virginis. officium.
18			
19			
20			
21		Benedicti abbatis	Benedicti abbatis. officium.
22			
23			
24			
25		★ Annunciatio marie	★ Annunciatio dominica. officium.
26			
27			
28			
29			
30			
31			

APRIL

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
I			
2			
3			
4		Ambrosii episcopi	Ambrosij episcopi & confes. officium
5			
6			
7			
8			
9			
10			
11			
12			
13			
14	Die natale scorum Tibur- ti, Valeriani et Maximi	Tiburcii & valeriani	Tiburcij & valeriani. offi- cium.
15			
16			
17			
18			
19			
20			Sulpicij et seruiliani marti- rum. offi.
21			
22			
23		Georgii martiris	Georgij martiris. officium.
24			
25	In lætania maiore	★ Marci euangeliste	Marci euangeliste. offi. ★ Letania maiore.
26			
27			
28	Die natalis sci. Vitalis	Vitalis martiris	Vitalis martyris. Officium.
29		Petri martiris	
30			

MAJ

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1	Natale apostolorum Philippi et Iacobi	★ Philippi & iacobi	★ Philippi & iacobi. offi. valburg. vgo. memoria
2			
3	Die in natale sci. Alexandri et Eventi et Theodoli	★ Inuentio sancte crucis	★ Inuentio sancte crucis. offi. Alexa. Euentii. memoria.
4			De spinea corona. Officium.
5			
6		★ Iohannis ante portam latinam	Iohannis ante portam latinam. Offi.
7-9			
10	Die natale sci. Gordiani	Gordiani & epimachi	Gordiani et epimachi martyrum. Officium.
11			
12	Die natale scorum. Neri et Achilei In natale sci Panchrati	Nerei & achillei	Nerei achillei & pancrati martyrum. offi.
13-17			
18			★ Erics regis. officium.
19	Die natale Pudentianæ [Potentiana]		
20-24			
25		Urbani pape & martiris	Urbani pape et martyris. officium.
26-30			
31			Petronille virginis. Officium.

JUNI

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1		Nicomedis martiris	Nicomedis martyris. officium.
2	Die natale scorum Marcellini et Petri	Marcellini & petri	Marcellini & petri martyrum. officium.
3		Erasmi martirus	Erasmi episcopi et martyris. officium

4			
5			Bonifacij pape et martyris. officium.
6-8			
9	Die natale scorum Primi et Feliciani	Primi & feliciani	Primi & feliciani martirum. officium.
10			Maurini abbatis. officium.
11			Barnabe apostoli. officium.
12	Die natale sci. Bassilides	Basilidis Cirini etc.	Basilidis cirini nabo. & nazarii. felicole virginis. officium.
13		Anthonii confessoris	
14			
15		★ Viti & modesti	★ Viti et modesti martyrum officium.
16		Wilhelmi abbatis	Wilhelmi abbatis. officium.
17		Botulphi abbatis	★ Botolphi abbatis. officium.
18	Die natale scorum Marci et Marcelliani	Marci & marcelliani	Marci & marcelliani mar. officium.
19	Die natale scorum Gerbasse Protassi	Geruasii & prothasii	Geruasii et prothasij mar. officium.
20			
21		Albani martiris	
22		Decem milium militum	Decem milia militum. officium. albani memoria.
23	Die vigiliæ Ioh. Baptistæ	Vigilia	Etheldride virgi. memoria. Vigilia. officium.
24	Die natale sci. Ioh. Baptistæ	★ Iohannis baptiste	★ Natiuitas sci. Iohannis baptiste. officium.
25		Kanuti ducis & martiris	★ Translatio sci. kanuti ducis & martyris. officium.
26	Die natale scorum Ioh. et Pauli	Iohannis & pauli apostolorum	Iohannis & pauli martirum. officium.
27			
28	Die vigiliæ apost. Petri et Pauli	Vigilia	Leonis pape memoria. Vigilia officium.
29	Die natale apost. Petri et Pauli	★ Petri & pauli apostolorum	★ Sanctorum Petri et pauli apostolorum. officium.
30	Die ???	Commemoratio pauli	★ Commemoratione sancti pauli. Offi

JULI

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1		Octaua Iohannis baptiste	Octaua sci. iohannis baptiste. offi.
2	Die natale scorum Processi et Martiniani	★ Visitatio Marie	Visitatio marie. officium. Processi & martiniani memoria.
3		Marini episcopi & martiris	
4			
5			
6	In octavas apostolorum	Octaua petri & pauli	Octaua apostolorum.
7		Eufrosine & florentie	
8			Zenonis et kiliani memoria
9		Octaua visitationis	Octaua visitationis marie. officium.
10	Die natale fratrum Appia Salaria	★ Kanuti regis & martiris	★ Kanuti regis & mar. officium. Septem fratres memoria.
11		Ketilli confessoris	Festum reliquarum in ecclesia lundense. officium.
12			
13		Margarete virginis	
14			
15		Diusionis apostolorum	Diuisio apostolorum. officium.
16			Marini episcopi Officium.
17			Octaua kanutis regis. officium.
18		Ansueri confessoris et sociorum	Eufrosine florentie virginum. officium.
19			
20			Margarete virginis. festum terre. offi.
21	Die in natale scæ. Praxedis	Praxedis virginis	Praxedis virginis. officium.
22		★ Marie magdalene	★ Marie magdalene. officium.
23	Die natalis Appollinaris [Apollonaris]	Appollinaris martiris	Appollinaris episcopi et martiris. officium.
24		Vigilia	Cristine virginis memoria. Vigilia. officium.

25		★ Iacobi apostoli	★ Iacobi apostoli. officium. Cristofori martyris. memoria.
26			
27			Marthe hospitis christi. officium.
28		Marthe hospite christi	Panthaleonis martyris. officium.
29	Die natalis scorum Felicis Simplicis Faustini Beatricis in via Portuensi	★ Olai regis & martiris	★ Olai regis. officium. Felicis martyris. memoria.
30	Die natalis scorum Abdon et Sennae	Abdon et sennen	Abdon et sennen. Officium.
31			Germani episcopi. officium.

AUGUST

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
I		★ Ad vincula petri	★ Ad vincula sci. patri. Septem machabaeorum. memoria.
2	Die natale sci. Stephani pontificis	Stephani pape & martiris	Stephani pape & martyris. Officium.
3		Inuentio sancti Stephani	Inuentio sci. stephani protomartiris. officium.
4			
5		Dominici confessoris	Dominici confes. osvualdi. officium. Afre. memoria.
6	Die natale scorum Xysti, Felicissimi et Agapati	Sixti & sociorum eius	Sixti pape & martyris. Felicissi & agapi. officium.
7	Die natale sci. Cyriaci	Transfiguratio christi	Donati episcopi & martyris. offi.
8		Ciriaci et sociorum eius	Ciriaci sociorumque eius. Officium.
9	Die vigiliæ sci. Laurenti	Vigilia	Romani martiris. memoria. Vigilia. officium.
10	In natale sci. Laurenti	★ Laurentii martiris	★ Laurentij martiris. Officium.
11	Natale sci. Tiburti	Tiburcii martiris	Tiburcii martiris officium.

12	Die natale sci. Eupli [Euplus]		
13	Die natale sci Ypoliti [Yppolitus]	Ipoliti & sociorum eius	Ipoliti sociorumque eius mar. officium.
14	Die natale sci. Eusebi	Vigilia	Eusebii presbyteri. memo- ria. Vigilia. officium.
15	Die natale scæ. Mariæ	★ Assumptio marie virgi- nis	★ Assumptio beate marie. officium.
16			
17		Octau laurentii	Octava sancte laurentii. of- ficium.
18	Die natale sci. Agapiti	Agapiti martiris	Agapati martyris. officium.
19			Magni martyris. (?)
20			
21			
22	Die natale sci. Ti- mothei	Octava assumptionis	Octava assumptionis. offi. Thimothei & siphon. memo- ria.
23		Vigilia	Vigilia. Officium.
24		★ Bartholomei apostoli	★ Bartholomei apostoli. of- ficium.
25			
26			
27			Ruffi martyris. officium.
28	Die natale scæ. Hermae	Augustini episcopi	Augustini episcopi. offi- cium. Hermetis mar.
29	Die natale scæ. Sabinæ	★ Decollatio Iohannis baptiste	Decollatio iohan. bap. offi- cium. Sabie virgine. memoria.
30	Die natale sci. Felicis et Adaucti	Felicis & adaucti	Felicis & adaucti martyrum. offi.
31			

SEPTEMBER

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1		Egidii abbatis	★ Dedicatio eccl. lunden- se. Egidij abbatis. offi- cium.
2			
3			
4			
5			
6			
7			
8	Die natale sci. Adriani	★ Natiuitas Marie virginis	★ Natiuitas sancte marie. officium. Adriani mar. memoria.
9		★ Dedicatio eccle. Slesw. Gorgonii martiris	Gorgonij martyris. offi- cium.
10			
11	Die natale scorum. Pro- ti Iacinti	Prothi & iacincti	Prothi & iacincti marti- rum. officium.
12			
13			
14	Die natale sci. Corneli [et Cypriani]	★ Exaltatio sancte crucis	★ Exaltatio sancte crucis. officium. Corne. memoria.
15	Die natale sci. Nicome- dis	Octaua natiuitatis Marie	Octaua nativatis marie. offi. Nico. mar.
16	Die natale scæ. Lucix et Eufemix	Eufemie virginis	Eufemie virg. & mar. Lu- cie & ge. mar. offi.
17			Lamberti episcopi. me- moria-
18			
19			
20		Vigilia	Vigilia. Officium.
21		★ Mathei apostoli	★ Mathei apostoli. offi- cium.
22		Mauricii & sociorum eius	★ Mauricij et sociorum eius. officium.
23			
24		★ Festum reliquiarum eccle. Sleswicensis	
25			

26	Die natale scor. Cosmæ et Damiani		
27		Cosme & damiani	Cosme et damiani martirum. offi.
28	Die dedicatio æcclesiæ sci. Angeli		
29	[Klauser har Dedicatio 29.9].	★ Michaelis archiangeli	★ Michaelis archangeli. officium.
30		Jeronimi presbiteri	Ieronimi presbiteri. officium.

OKTOBER

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
I		Remegii episcopi	Remigij episcopi & confessoris. offi.
2			Leodegarij episcopi et confessoris. memoria.
3			Duorum Eualdorum martyrum. offi.
4		Francisci confessoris	★ Francisci confessoris. officium.
5			
6			
7	[Natale sci. Marci]	Marci pape	★ Birgitte vidue. offi.
8			
9		Dionisii & sociorum eius	★ Dionisij Rustici & eleutherij offi.
10		Gereonis & sociorum eius	Gereonis et victoris martyrum. offi.
11			
12			
13			
14	Natale sci. Calisti pontificis	Kalixti pape	Calixti pape et martyris. Officium.
15			
16			Maurorum tercentorum. offi.
17			
18		Luce euangeliste	Luce euangeliste. Officium.
19			

20			
21		Undecim milium virginum	★ Undecim milia virginum. Officium.
22			
23			Seuerini episcopi et confessoris. offi.
24			
25			Crispini et crispiniana martirum.
26			
27		Vigilia	Vigilia. Officium.
28		★ Simonis & iude	★ Symonis et Iude apostolorum. offi.
29			
30		Theodogari confessoris	
31		Vigilia	Quintini martyris. Vigilia. Officium.

NOVEMBER

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicensense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
I	Natale Cæsaris	★ Omnium sanctorum	★ Festum omnium sanctorum. offi. Cesarij martyris. memoria.
2		★ Commemoratio animarum	★ Commemoratio animarum. officium.
3			
4			
5			
6			
7			
8	Die natale scor. IIII Coronatorum [Quattuor Coronati]	★ Wilhadi confessoris	Octaua omnium sanctorum. ★ Villehadi episcopi memoria.
9	Die natale sci. Theodori	Theodori martiris	Theoddori martyris. offi. tuor coronatorum (?)
10			
11	Die natale sci. Menæ	★ Martini confessoris	★ Martini episcopi & confessoris. offi. menne martyris. memoria.
12	Die natale sci. Martini		

13		Brictii episcopi et confessoris	Brictij episcopi et confessoris. offi.
14			
15			
16			
17			
18		Octaua Martini	Octaua sancti martini. officium.
19		Elizabeth vidue	Elizabeth lantgranie et vidue. officii.
20		Berwardi episcopi	Ponciani pape et martyris.
21	Die natale scæ. Cecilæ	Presentationis Marie	★ Presentationis marie. Officium.
22		Cecilie virginis	Cecilie virginis et martyris. Officium.
23	Die natale sci. Clementis et Felicitas	Clementis pape & martiris	★ Clementis pape. officium. Felicitatis. memoria.
24	Die natale sci. Crisogoni	Crisogoni martiris	Crisogoni martyris. officium.
25		★ Katherine virginis	★ Katherine virginis. officium.
26			
27			
28			
29	Die natale sci. Saturnini. Vigiliæ sci. Andreæ	Vigilia	Saturnini martiris. memoria. Vigilia. offi.
30	Die natale sci. Andreæ	★ Andree apostoli	★ Andree apostoli. officium.

DECEMBER

<i>Dato</i>	<i>Evangelie-listen fra Würzburg</i>	<i>Missale Slesvicense 1486</i>	<i>Missale Lundense 1514</i>
1			
2			
3			Birgini episcopi.
4		Barbare virginis	Barbare virginis & martyris. officium.
5			
6		★ Nicolai episcopi	★ Nicolai episcopi & confessoris. officium.

7		Octaua Andree	Octaua sancti andree. officium.
8		★ Conceptio Marie	★ Conceptio beate marie virginis. offi.
9		★ Anne matris Marie	★ Anne matris marie virginis. officium.
10			
11			Damasti prepositi.
12			
13	Die natale scæ. Lucie	Lucie virginis	Lucie virginis & martyris. officii.
14			Eutropie virginis.
15			
16			
17			O sapientia ★ cum historia.
18			
19			
20		Vigilia	Vigilia. officium.
21		★ Thome apostoli	Thome apostoli. officium.
22			
23		Vigilia vigilie	Vigilia vigilie.
24	Die uigiliae domini	Vigilia natiuitas domini	Vigilia. officium.
25	In natale domini	★ Natiuitas christi	★ Natiuitate domini triplex officium. Anastasio virgine.
26	In natale sci. Stephani	★ Stephani martiris	★ Stephani prothomartyris. officium.
27	In natale sci. Iohannis	★ Iohannis apostoli	★ Iohannis euangeliste. Officium.
28	In natale Innocentium [Innocentes]	★ Innocentium martirum	★ Sanctorum Innocentium. officium.
29		Thome archiepiscopi	★ Thome cantuariensis archiepiscopi. officium.
30			
31	In natale sci. Siluestri s	Siluestri pape	Siluestri pape. Officium.